

Przekłady

Переводы

Wiaczesław Szalkiewicz

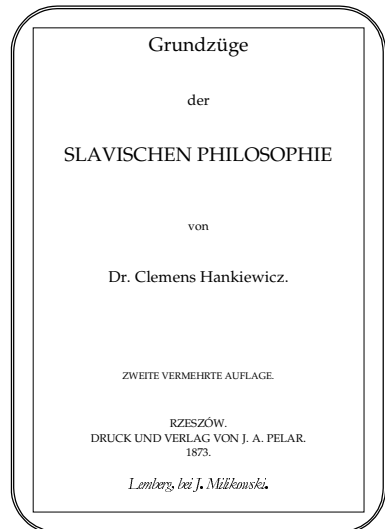
Klemens Hankiewicz i jego dzieło *Grundzüge der Slavischen Philosophie*

*Клеменс Ханкевич и его книга
Grundzüge der Slavischen Philosophie*

W XIX w. wzbudziło się szczególne zainteresowanie historią i kulturą narodów słowiańskich. Powstały pierwsze prace na ten temat. Właśnie wtedy wydrukowano monografie A. Pypina i W. Spasowicza *Przegląd historii literatur słowiańskich* (Sankt Petersburg 1865) oraz A. H. Kirkora *Odczyty o literaturze pobratymczych narodów słowiańskich* (Kraków 1874) i kilka innych.

Prawie jednocześnie z pierwszymi próbami przedstawienia wspomnianej historii literatury Słowian, ukazuje się w 1869 r. pierwsze przedstawienie historii filozofii narodów słowiańskich – *Grundzüge der Slavischen Philosophie*. W przeciwieństwie do wyżej wymienionych, wydanie tej książki ukazało się w małym Rzeszowie, a jej autorem był, pochodzący z Galicji, mało znany i niemal zapomniany filozof Klemens Hankiewicz.

Hankiewicz urodził się 2 września 1842 r. w Nastasowie w Galicji (pow. tarnopolski). Uczył się na uniwersytecie we Lwowie i Wiedniu. W 1868 r. uzyskał stopień doktora filozofii



Uniwersytetu Wiedeńskiego. Był nauczycielem gimnazjalnym w Przemyślu, Stanisławowie i Czerniowcach. Po utworzeniu w 1875 r. Uniwersytetu w Czerniowcach, został jego docentem i pełnił tam funkcję sekretarza. W 1886 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł po 1901 r. Przed ukończeniem 30 lat życia Hankiewicz zajmował się filozofią i filologią. Pisał po polsku, ukraińsku i niemiecku. Najbardziej znaczącą z jego prac jest, wspomniany wyżej, szkic historii filozofii słowiańskiej. Pierwsze jego wydanie miało miejsce w Krakowie w 1869 r. Drugie, znacznie powiększone, ujrzało świat w 1873 r. Rzeszowie, w znanej drukarni A. Pelara.

Monografia ta podzielona jest na krótkie paragrafy: I. Przedmowa (do I i II wyd.) i Wstęp (s. 5–14); II. Właściwości duchowego życia Słowian (s. 15–19); III. Znaczenie i ważność filozofii ludowej (s. 20–24); IV. Filozofia u Polaków (s. 25–44); V. Filozofia u Rusinów (Ukraińców) (s. 45–68); VI. Filozofia u Czechów (s. 69–85); VII. Filozofia u Serbów i Chorwatów (s. 86–90); VIII. Filozofia u Rosjan (s. 91–93); IX. Uwagi ogólne (s. 94–105).

Zadanie swoje autor określa następującymi słowami: „Głównym celem pracy jest krótki wykład dążeń i wyników filozoficznego badania Słowian; przedstawienie zarówno ich nowych i oryginalnych pomysłów, jak i ich starań wokół samodzielnego przerobienia i przekształcenia poglądów starych, skądinąd przejętych”.

Wypowiadając swą charakterystykę myśli narodów słowiańskich Hankiewicz stwierdza: „Ogólnym charakterem filozofii słowiańskiej jest synteza, zjednoczenie subiektywizmu (podmiotowości) i obiektywizmu (przedmiotowości) w zasadzie, w indywidualności, czyli osobistości. W charakterze słowiańskim – mówi autor – pierwiastek uczucia, fantazji, góruje nad pierwiastkiem oderwanej myśli. Słowianie przedstawiają **serce ludzkości**”. Stąd i filozofia słowiańska ma przeważnie charakter zgody z wymaganiami uczucia. „W jej oczach człowiek jest istotą harmonijną, dążącą do wszechstronnego rozwoju swych władz umysłowych, niemogącą zatem znaleźć zupełnego spokoju w żadnej jednostronności. Filozofia ta nie zwraca uwagi ani na samą oderwaną ideę, ani na samą materialną zjawiskowość; lecz dąży do uchwycenia rzeczywistości jako różnorodności idealizmu i realizmu”.

Ponieważ jednak różne narody słowiańskie rozwijały się bez należytego związku, w zupełnie odrębnych warunkach klimatycznych, politycznych, historycznych i socjalnych, nie może być mowy – podkreśla dalej autor – o jednolitym, wewnątrznie związanym wykładzie rozwoju filozofii u Słowian. Przeciwnie, wykład ten musiał się rozpaść na szereg pojedynczych monografii, mających za przedmiot filozoficzne dążności każdego z narodów słowiańskich z osobna. Stąd praca Hankiewicza składa się z samodzielnych rozpraw o filozofii u Polaków, Rusinów (Ukraińców), Czechów, Serbów, Chorwatów i Rosjan.

Całą historię filozofii w Polsce Hankiewicz dzieli na *starszą* i *nowszą*. Do starszej zalicza nie tylko filozofów XV i XVI w., takich jak Jan z Głogowa czy Jakub Górski, lecz i myślicieli XVIII i nawet XIX w., takich jak Feliks Jaroński i Józef Szaniawski. Historia starszej filozofii polskiej przedstawiona jest w znacznym stopniu na podstawie szkicu *O filozofii w Polsce* Franciszka Kru-

pińskiego dołączonego w charakterze dodatku do jego tłumaczenia *Historii filozofii w zarysie* A. Schweglera (wyd. w 1863 r.). Często jest to dosłowny przekład na niemiecki szkicu Krupiańskiego ze skrótami.

Natomiast nowsza filozofia polska, do której Hankiewicz zalicza Trentowskiego, Libelta, Cieszkowskiego, Kremera i Gołuchowskiego, nosi samodzielny charakter. Poglądy ich wyłożone są jasno i przystępnie, a sąd o nich odznacza się wielką samodzielnością. W rozdziale tym Hankiewicz wykorzystał swą rozległą wiedzę o filozofii polskiej oraz bezpośrednie kontakty z przedstawicielami polskiej myśli filozoficznej, m.in. był on autorem pracy: *Życie, pisma i system filozoficzny Bronisława Trentowskiego* (Stanisławów 1871), dedykowanej Karolowi Libeltowi, z wiedzy którego korzystał przy napisaniu szkicu o filozofii w Polsce. Rozdział opisujący polską filozofię, na zawsze zachowa znaczenie dla historiografii przedmiotu.

Natomiast, z punktu widzenia współczesnego stanu badań, najbardziej interesujący jest rozdział poświęcony filozofii ukraińskiej, o której Hankiewicz traktuje najobszerniej. Poświęca on jej aż 23 strony (s. 45–68) ze 106, jakie liczy książka.

Historię tej filozofii dzieli Hankiewicz na *filozofię ludową* (Volksphilosophie, s. 45–50) i *filozofię naukową* (Wissenschaftliche Werke, s. 51–68). W tej pierwszej zwraca uwagę na pierwiastki filozoficzne przejawiające się w wierze, obyczajach i przysłowiach ludowych Ukraińców. Rozdział ten autor rozpoczyna wzniosłymi słowami: „Nie ma pomiędzy Słowianami drugiego narodu, który mógłby się szczycić tak wielkim bogactwem we względzie ludowej filozofii, jak Rusini”. Oczywiście, podobne zdanie może być usprawiedliwione głębokimi porównawczymi studiami nad filozofią narodów słowiańskich, ale jednocześnie świadczy o zafascynowaniu ukraińską filozofią ludową i prawdziwym zamiłowaniem do kultury ukraińskiej. Tłumaczy się to tym, że był on Ukraińcem i uważał się za przedstawiciela tej narodowości. Na ten temat dysponujemy świadectwem historyka literatury, profesora Uniwersytetu Lwowskiego P. Chmielowskiego, ze słów którego wynika, że: „Hankiewicz jest Rusinem”.

W rozdziale o filozofii Ukraińców wymienieni są tylko trzech myśliciele: Piotr Łodyj, Józef Czaczkowski i Jan Fedorowicz, któremu autor poświęca swe dzieło. Pierwszy z nich – P. Łodyj (1764–1829), profesor uniwersytetów we Lwowie, Krakowie i następnie Petersburgu jest autorem nieznanego bliżej dzieła *Наставлення лобомудрія теоретического*. Zawiera ono teoretyczną i praktyczną filozofię w duchu Chrystiana Wolffa (1679–1754). Jako najbardziej charakterystyczną cechę filozofii Łodyja autor podaje, że myśliciel ten wymagał, by istnienie Boga uznawano niezależnie od dowodów teoretycznych, jako postulat rozumu praktycznego. Zdanie to przywodzi na myśl Kanta, którego dzieła widocznie były znane P. Łodyjowi.

Drugim myślicielem ukraińskim jest Józef Czaczkowski, autor pracy *Ver-such der Vereinigung der Wissenschaften (Przyczynek do zjednoczenia nauk)*. Z opinii Hankiewicza możemy wywnioskować, że Czaczkowski znajdował się

pod wpływem zarówno Hegla jak i lewicy heglowskiej. Według niego rozwój historyczny podlega prawom abstrakcyjnego myślenia i objawia się w ciągłym przeistaczaniu ogólnego w szczególne i odwrotnie. Podstawą poznania tego procesu są nauki przyrodnicze. Czaczkowski w swym systemie filozoficznym usiłował filozofię niemiecką sprowadzić na grunt praktyki. Żadnych wiadomości, dotyczących jego osoby, pochodzenia, wykształcenia i działalności autor nie podaje. Mimo wysiłków i nam nie udało się uzyskać żadnej informacji na ten temat. Można powiedzieć, że swą książką Hankiewicz ocalił Czaczkowskiego od całkowitego zapomnienia.

Trzecim myślicielem jest Jan Fedorowicz (1811–70), krajan Hankiewicza. Jak podaje PSB (t. 6, s. 389, Kraków 1948) Fedorowicz pochodził z Galicji z pow. tarnopolskiego (Bibilówka), kształcił się u jezuitów w Tarnopolu (gdzie prawdopodobnie kształcił się Hankiewicz), później studiował prawo we Lwowie. Po otrzymaniu stopnia naukowego (1840) prowadził aktywną działalność gospodarczą i społeczno-polityczną, poświęcając wolny czas studiom filozoficznym. Jest on niewątpliwie centralną postacią całego rozdziału. Właśnie jemu dedykuje Hankiewicz swą pracę: „Pamięci szlachetnego przyjaciela ludzkości i wielkiego uczonego (filozofa) Jana Fedorowicza z wdzięcznym wspomnieniem poświęca to dzieło autor”.

Główna praca Fedorowicza nosiła tytuł *Організм соціальний*. W momencie publikacji książki Hankiewicza znajdowała się w rękopisie. Píše o tym sam Hankiewicz: „Ze względu na zgon autora, druk tego dzieła jeszcze nie został zrealizowany”. Spuścizna naukowa Fedorowicza została wydana przez jego syna Władysława pt. *Aforyzmy Jana Fedorowicza* (Kraków 1873) i *Pisma* (Lwów 1913).

Z dość obszernych wiadomości o rękopisie Fedorowicza (s. 60–68) wnioskować można, że zawiera wiele ciekawych pomysłów. Wszechświat – wg Fedorowicza – jest organizmem. Poznanie układu i ducha przenikającego ten organizm, jest głównym zadaniem filozofii. Od organizmu wszechświata myśliciel przechodzi do analizy fizycznego i umysłowego organizmu tak całej ludzkości jak i pojedynczego człowieka. Przeznaczenie człowieka polega na harmonijnym rozwoju wszystkich sił jego duchowego organizmu, do których należą: myśl, uczucie i wola. Wskutek tego rozwoju człowiek staje się sobą, istotą swobodną i wolną. Ludzkość znajduje się jeszcze na pierwszym szczeblu cywilizacyjnego rozwoju, na szczeblu dzieciństwa. Dopiero przyszłość rozwinie harmonijnie cały duchowy organizm ludzkości. Fedorowicz, wychodząc ze stanowiska filozofii niemieckiej, starał się ująć w ramy prawidłowości rozwój ducha i społeczeństwa ludzkiego. Dzieło Fedorowicza – pisze Hankiewicz – cechuje się wysokim poziomem myśli i rozległością poglądów filozoficznych. Rozdział poświęcony historii ukraińskiej filozofii zachowuje swą naukową wartość do dziś i zasługuje na uwagę współczesnych historyków ukraińskiej filozofii. Najślabszy w książce jest rozdział poświęcony myśli rosyjskiej.

Na zakończenie swojej pracy przepowiada Hankiewicz wspaniałą przyszłość filozofii słowiańskiej: „Jak młody orzeł, rzuca ona (filozofia słowiańska) tęskne spojrzenia na wyżyny Parnasu, żeby tam zająć miejsce obok Platona i Arystotelesa, obok Kanta i Hegla. Pod jej egidą muzy i gracje podają sobie ręce do wesołego i hucznego tańca, a potężne dźwignie ducha czasu i charakteru szerepowego są jej Dioskurami, prowadzącymi do niezmierzonego zenitu filozoficznego badania” (s. 106).

Książka Hankiewicza zajmuje wyjątkowe miejsce w historii kultury narodów słowiańskich. Jest pierwsza w tej dziedzinie i ma znaczenie dla filozofii każdego z narodów słowiańskich: polskiego, czeskiego, serbskiego i rosyjskiego. Szczególne zaś ważna, jak powiedzieliśmy, jest dla filozofii ukraińskiej.

Niestety, książka wydana w małym nakładzie, nie dotarła do świadomości specjalistów i nie zyskała uznania w krajach słowiańskich. Stopniowo uległa zapomnieniu i dziś zaliczana jest do rzadkości. Posiadają ją tylko stare i duże biblioteki naukowe. Natomiast dla Rzeszowa – wydanie tu znakomitej, a dziś całkowicie zapomnianej książki Hankiewicza – to wydarzenie szczególne. Jest początkiem długoletniej tradycji, do której nawiązuje Instytut Filozofii WSP, organizując tradycyjne już, coroczne konferencje naukowe nt. filozofii narodów słowiańskich.

Poniżej zamieszczamy jeden z rozdziałów omawianej książki K. Hankiewicza.

Klemens Hankiewicz

Rysy filozofii słowiańskiej¹

Grundzüge der Slavischen Philosophie

Основы славянской философии

1. Cechy charakterystyczne życia duchowego Słowian

Sposób myślenia i odczuwania, rozumienie przez Słowian świata i życia znajdują swój wyraz w *pojęciach* i *przedstawieniach narodu* (w ściślejszym tego słowa znaczeniu), gdyż pojęcia te i przedstawienia są prawdziwie narodową i pierwotną własnością ducha, w nich dostrzegamy żywotne, nieskłamane życie i początki kultury na etapie jej naturalnego rozwoju. Każda idea musi przede wszystkim zostać sprowadzona do jedności, to zaś co abstrakcyjne do tego, co konkretne i indywidualne, a ujęcie ciągłego wpływu niewidzialnego świata musi zostać sprowadzone do ujęcia świata widzialnego. Bóg i duch nie są u Słowian

¹ Podstawa przekładu: Dr Clemens Hankiewicz, *Grundzüge der Slavischen Philosophie*, Zweite vermehrte Auflage, Rzeszów, Druck and Verlag von J. A. Pelar, 1873.